

та й вони, мабуть, ніколи не мали нагоди довідатись про мене». У передмові письменник наголосив, що написав «Колгосп тварин», аби люди «на заході Європи побачили советський режим таким, яким він є...». Джордж Орвелл відмовився від гонорару і навіть сплатив кошти за український наклад. З листування видавців відомо, що наклад було конфісковано (до кінця 1980-х років «Колгосп тварин» було заборонено в СРСР та Східній Європі), та все ж частина вціліла і потрапила до дітей у табірних школах. Один із таких примірників зберігається в Лондоні у Британській бібліотеці.

Ми вважаємо, що кожна людина має прочитати цей текст, текст одного з найвпливовіших письменників двадцятого століття. Щиро сподіваємось, що вдумливе та уважне читання цієї книги спонукатиме вас до подальших розмірковувань про надважливі питання рівності, свободи та прав людини.

*Ірина Побідаш, літературознавиця,
кандидатка філологічних наук*

РОЗДІЛ 1

Пан Джонс, власник «Панської ферми», замкнув на ніч курник, але, забагато випивши, забув позатуляти лази. Похитуючись і тримаючи в руках ліхтар, від якого навсібіч металося світляне коло, він поплентався подвір'ям. Біля чорного входу чоловік скинув чоботи, вицідив із бочки в комірчині останній кухоль пива й плюхнувся в ліжко, де вже хропла пані Джонс.

Щойно світло в спальні згасло, всі надвірні будівлі ожили: в них здійнялися метушня й вовтузіння. Упродовж дня поповзли чутки, що старому Верховоді, призовому білому кнуру, минулої ночі наснився дивний сон, яким він хоче поділитися з іншими тваринами. Вони домовилися зустрітися у великій клуні, щойно пан Джонс забереться геть. Старого Верховоду (його називали саме так, хоча на виставку він їздив під іменем Віллінгдонський Красень) на фермі так поважали, що всі були готові пожертвувати годиною сну, щоби послухати його.

Верховода вже вмістився на солом'яному ліжку на своєрідному помості біля стіни в глибині клуні. З балки над ним звисав ліхтар. Дванадцятирічний кнур віднедавна роздався вшир, але досі зберігав величаву поставу й мудрий, благодушний вигляд, попри те, що йому ніколи не підрізали ікла. Невдовзі почали сходиться інші тварини, й кожен собі намагався розташуватися

якнайзручніше. Спершу прибігли три собаки — Дзвінка, Джес-сі та Хапун, а тоді троє свиней, що вместилися на соломі акурат перед помостом. Кури вгніздилися на підвіконнях, голуби повсідалися на крокви, а вівці й корови вляглися за свиньми й почали жувати жуйку. Ступаючи дуже поволі й надзвичайно обережно опускаючи могутні волохаті копита, щоб, бува, не наступити на якусь маленьку тваринку, що зарилася в солому, явилися двійко ломових коней — Боксер і Конюшинка. Конюшинка була дебела жаліслива кобила в середніх літах, що вельми роздалася після народження четвертого лошати. Боксер був могутній велет добряче за півтора метра на зріст, а сильний, як двоє звичайних коней разом узятих. Біла смужка, що тяглася через його ніс, надавала йому трохи дурнуватого вигляду, та й насправді він не вирізнявся значним розумом — але користався загальною повагою за стійкість і неабияку працелюбність. Слідом за кіньми з'явилася біла коза Мюріела та віслук на ймення Веніамін. Веніамін був найстаршим і найноровливішим мешканцем ферми. Говорив він мало, а якщо й подавав голос, то переважно щоб лише відпустити якусь глузливу ремарку — наприклад, він, бувало, казав, що Господь наділив його хвостом, щоб відганяти мух, але він би краще обійшовся без хвоста й без мух. Цей віслук єдиний серед усіх тварин ніколи не сміявся. Якщо в нього запитували, чому, він говорив, що не бачить причин для сміху. Однак, хоч він цього й не визнавав уголос, віслук був відданий Боксеру, й щонеділі вони зазвичай паслися разом на маленькому вигоні за фруктовим садом, проте розмов одне з одним так і не заводили.

Щойно коні вляглися, як до клуні причимчикував виводок каченят, що відбилися від матусі. Тепер вони попискували й тицялися то туди, то сюди в пошуках клаптика простору, де б на них ніхто не наступив. Конюшинка відгородила їх дебелою передньою ногою, і каченята повсідалися у сховку та миттю заснули. В останню мить, жуючи грудочку цукру, манірно придіботіла дурненька й гарненька біла конячка Мила, що возила пожитки пана Джонса. Вона вместилася попереду й узялася потрушувати білою гривовою — хотіла, щоб усі звернули увагу на вплетені в неї червоні стрічки. Останньою з'явилася кішка: як завжди, роззирнулася в пошуках найтеплішого місця, зрештою упхнулася поміж Боксером і Конюшинкою та вдоволено промуркотіла всю Верховодину промову, ані слова з неї не слухаючи.

Тепер зібралися всі, окрім ручного ворона Мойсея, що спав на жердинці за дверима чорного входу. Зауваживши, що всі зручно розмістилися й готові уважно слухати, Верховода відкашлявся й почав:

— Товариші, ви вже чули про дивний сон, який мені наснився минулої ночі. Та я повернуся до нього пізніше. Спершу маю повідомити дещо інше. Товариші, не певен, що я з вами надовго, тож поки живий, хочу поділитися здобутою мудрістю. Я прожив довге життя, багато думав, лежачи в себе в хліві, й гадаю, можу стверджувати, що розумію природу життя на землі незгірш за будь-яку іншу тварину. І хочу поговорити з вами саме про це.

Отже, товариші, в чому природа нашого життя? Дивіться: ми живемо жалюгідно, трудимося непосильно й помираємо

рано. Ми приходимо в цей світ, отримуємо корму якраз достатньо, щоб не перестати дихати, а зі спроможних працювати ще й вичавлюють усі соки. І в ту саму мить, коли ми більше не можемо приносити користі, нас убивають з особливою жорстокістю. У цілій Англії не знайдеться тварини, що почувалася б щасливою й мала б дозвілля, коли досягає однорічного віку. Усі тварини в країні поневолені. Життя тварини — це суцільні муки й рабство, й від цього нікуди не дінешся.

Але хіба таке закладено природою? Хіба наша земля така бідна, що тим, хто на ній живе, годі й бажати пристойного життя? Ні, товариші, ні, ні й ні! Ґрунти в Англії плодючі, клімат м'який, і це дає змогу щедро забезпечити їжею значно більше тварин, ніж тепер населяють землю. Одна наша ферма могла би прогодувати з десятків коней, із двадцять корів, сотні овець, і всі вони жили б спокійно й гідно — зараз таке навіть важко уявити. Тож чому ми й далі животіємо в таких жалюгідних умовах? Бо майже всі результати нашої праці крадуть у нас люди. Оце і є, товариші, відповіддю на всі наші питання. Ця відповідь сконцентрована в одному слові — людина. Це єдиний наш справжній ворог. Приберіть її з рівняння, й основне джерело голоду й виснажливої праці пересохне назавжди.

Людина — єдина жива істота, яка споживає, але натомість не виробляє нічого. Вона не дає молока, не несе яєць, вона заслабка, щоб тягти плуг, не бігає достатньо швидко, щоб надгогнати кроля. Але вона владарює над тваринами! Змушує їх працювати, годує так, щоб ледве вистачало, аби не померти з голоду, а всі плоди їхньої праці забирає собі. Ми своїми силами оремо ґрунт, наш перегній слугує добривом, і все ж ми

не володіємо нічим, окрім власної шкури. От ви, корови, скільки тисяч літрів молока дали за останній рік? І куди воно пішло? А ви, між іншим, могли на ньому виростити міцних, здорових телят. Кожна крапля його пішла в горлянки наших ворогів. А ви, кури, скільки яєць знесли за цей рік і зі скількох із них вилупилися курчата? А все решта пішло на ринок, і Джонс зі своїми робітниками заробили на цьому грошенят для себе. А ти, Конюшинко? Де ті четверо жеребчиків, що мали служити тобі розрадою та втіхою на схилі віку? Усіх продавали, щойно їм виповнювався рік, і ти більше ніколи їх не побачиш. Народжувала їх у муках, тяжко працювала в полі, а що ж натомість? Убога пайка та стійло?

Але навіть таке жалюгідне життя не завершується природно. Щодо себе я не скаржуся, мені пощастило. Маю дванадцять років, і за життя в мене з'явилося понад чотириста діточок. Отак призначено природою кнуру. Але зрештою жодній тварині не уникнути кровожерливого ножа. От ви, молоді поросята, не мине й року, як усі ви верещатимете на пласі, прощаючись із життям. Усіх нас чекає цей жахливий кінець: корів, свиней, курей, овець — усіх. Не уникнути такої долі навіть псам і коням. У той самий день, коли твої, Боксере, міцні м'язи ослабнуть, Джонс продасть тебе старому скупнику коней, що переріже тобі горло й виварить твої нутроці на корм гончакам. А коли собаки постаріють і втратять зуби, Джонс прив'яже їм до шиї каменяки та втопить у найближчому ставку.

Отже, товариші, хіба не очевидно, що причина всіх наших злигоднів — це людське ярмо в нас на шії? Варто лише позбутися людей — і результати нашої праці залишаться при нас.

Ми одразу ж забагатіємо та звільнимся. Отже, що нам робити? Денно й нічно працювати, викладатися без останку та скинути врешті це людське ярмо! Ось, що я проголошую вам, товариші: повстання! Я не знаю, коли прийде його час, — можливо, за тиждень, а може, через сто років, але я знаю так само точно, як те, що бачу солому в себе під ногами, що рано чи пізніше справедливість візьме гору. Присвятіть цьому всі свої недовгі життя, товариші! А найважливіше, передайте моє послання своїм нащадкам, щоб майбутні покоління могли продовжити боротьбу аж до переможного кінця.

І пам'ятайте, товариші, ваша рішучість не має похитнутися. Ніщо не має збити вас із цього шляху. Не вірте балачкам, буцім у людей і тварин спільна мета, буцім процвітання одних пов'язане з процвітанням інших. Це все брехня. Людям важливі тільки власні інтереси. І хай же буде поміж нас єдність і відчуття товариства в цій боротьбі. Усі люди — вороги. Усі тварини — друзі.

Який тут здійнявся гвалт! Поки Верховода виступав, із нірок вилізло четверо великих щурів, вони повсідалися на задніх лапках і уважно слухали промову. Та раптом їх угледіли собаки, й від миттєвої смерті гризунів урятувало тільки те, що вони блискавично чкурнули назад до нірок. Верховода підніс ногу, закликаючи до тиші.

— Товариші, — знову заговорив він. — Нам треба вирішити ось що. Диких тварин, як-от щурів чи кроликів, вважати мемо друзями чи ворогами? Проголосуймо. Пропоную зібранню відповісти: щури — це друзі?

За результатами голосування переважною більшістю голосів із приголомшливим відривом постановили, що щури —

друзі. Іншої думки дотримувалися тільки три собаки та кішка. Остання, як потім виявилось, голосувала і за, і проти. Верховода продовжував:

— Маю сказати вам ще кілька слів. Повторюся: пам'ятайте про свій обов'язок не терпіти людей в усіх їхніх проявах. Усякий, хто ходить на двох ногах, — ворог. А хто має чотири ноги або крила, той є другом. А ще не забувайте, що в боротьбі з людьми ми не маємо їм уподібнюватися. Навіть подолавши людей, не переймайте їхніх вад. Тварини не повинні жити в будинках, спати в ліжку, носити одяг, пити алкоголь, курити тютюн, мати справу з грошима чи встрявати в торгівлю. Усі людські звички згубні. І головне — жодна тварина не має права гнобити інших тварин. Слабкі чи сильні, розумні чи не дуже, ми всі брати й сестри. Жодна тварина не має вбивати інших тварин. Усі тварини рівні.

А тепер, товариші, розповім вам, що мені наснилося минулої ночі. Таке й не опишеш словами. Я бачив, якою стане земля, коли з її лиця зникнуть люди. А ще цей сон нагадав мені про дещо давно забуте. Багато років тому, коли я був іще маленьким поросям, моя мама разом з іншими свиноматками співали одну стару пісню. Вони пам'ятали лише мотив і перші три слова. У дитинстві я знав цей мотив, але він уже давно вислизнув у мене з пам'яті. Однак минулої ночі уві сні я його згадав. Ба більше, я згадав і слова, що їх, певен, тварини співали здавна, але потім цілі покоління зростали, не знаючи їх. Товариші, зараз я хочу вам заспівати цю пісню. Я вже старий, голос у мене хрипкий, та я навчу вас, а ви вже тоді заспіваєте краще. Вона називається «Тварини Англії».